

Розділ V. Рекреаційно-оздоровчі можливості Карпат і їх використання для фізичного розвитку, виховання особистості та покращення безпеки життєдіяльності в горах

Йосип Гілецький,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Yosyp Hiletskyy,

Candidate of Pedagogical Science, assistant professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

Лілія Копчак,

старший викладач,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Liliya Kopychak,

Senior teacher,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ПРИРОДО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

THE NATURE AND GEOGRAPHICAL FEATURES OF UKRAINIAN CARPATHIANS

В статті дано експертний аналіз території гірського регіону Українських Карпат. Автори детально описують географічне положення, ландшафти, клімат, гідрологічні об'єкти, рослинний і тваринний світ Карпат.

Ключові слова: гори, клімат, температура, рослини, паводки, вітровали, буреломи, селі, фізико-географічні області.

In the article, the expert analysis of the territory of the Ukrainian Carpathians mountain region is given. The authors describe in detail the geographical location, landscape, climate, hydrological objects, flora and fauna of the Carpathian Mountains.

Keywords: mountains, climate, temperature, plants, floods, windfalls, windbreaks, mud torrents, physical and geographical regions.

В статье дано экспертный анализ территории горного региона Украинских Карпат. Авторы подробно описывают географическое положение, ландшафты, климат, гидрологические объекты, растительный и животный мир Карпат.

Ключевые слова: горы, климат, температура, растения, паводки, ветровалами, буреломи, селе, физико-географические области.

Українські Карпати є частиною Карпатської гірської країни, яка простяглася велетенською дугою на 1500 км від Братислави до Залізних Воріт на Дунаї. Українськими називають тільки ту частину Східних Карпат, які знаходяться у межах території України. Гірські пасма Українських Карпат простяглися з північного заходу (кордону з Польщею) на південний схід (кордону з Румунією) на 280 км, а в ширину — на 100—110 км. Площа гір — понад 24 тис. км², а разом з передгірними рівнинами Передкарпаття і Закарпаття — 37 тис. км² (понад 6% від території України).

Формування більшості хребтів і масивів Українських Карпат зумовлене альпійськими горотворчими процесами. Абсолютні висоти гірської системи коливаються від 120-400 м біля підніжжя до 500-800 м у міжгірних улоговинах та 1500-2000 м на вершинах основних хребтів. Усі найвищі вершини з абсолютними висотами понад 2000 м — Говерла, Бребенескул, Піп Іван, Петрос, Гутин Томнатик, Ребра — зосереджені у масиві Чорногора.

Клімат Українських Карпат визначається насамперед їх географічним положенням, абсолютною висотою та простяганням пасм гірських хребтів. Він досить вологий з порівняно низькими річними температурами повітря. Температура січня на Передкарпатській височині — 4° — 5°, у межах Закарпатської низовини — близько -3°, у горах — -6° — -12°. У цілому зими відносно м'які і багатосніжні.

Середні температури липня в Передкарпатті становлять $+18^{\circ}$ – $+19^{\circ}$, Закарпатті — $+20^{\circ}$, у горах — $+17^{\circ}$ – $+13^{\circ}$. Опади у передгір'ях — 900 мм, у верхів'ях гірських масивів — до 1000–1500 мм.

Українські Карпати мають густу мережу річок. Переважна більшість їх належить до басейну Чорного моря. Лише в північно-західній частині Українських Карпат невелика кількість водних потоків належить до системи річки Сян – притоки Вісли, яка впадає у Балтійське море. *Головний Карпатський вододіл*, розділяє Українські Карпати на два великі макросхили. Річки північно-східного макросхилу належать до систем Вісли, Дністра і Дунаю (його великих лівих приток Пруту і Сірету). Річки південно-західного макросхилу також несуть свої води в Дунай, але через систему його найбільшої притоки – Тиси.

Живлення річок мішане з перевагою дощового. Річки здебільшого з добре вираженим паводковим режимом.

Великих озер в Українських Карпатах немає. Найбільшим з малих озер є *Синевир*, площа якого близько 7 га, середні глибини — 16–17 м, а максимальна — 24 м. За походженням озеро завальне (загатне). Утворилося в післяльодовиковий період, близько 10 тис. років тому, внаслідок перекриття долини гірського потоку зсувом. До загатного типу також належить озеро Гірське око, Росохан, Мертве та інші.

Значно більше озер в Карпатах мають льодовикове походження. До таких озер належать озера Несамовите, Бребенескул, Марічейка, Герашаска, Апшинець та ряд інших невеличких озер у масивах Чорногора та Свидовець.

У межах Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма є невеликі озера вулканічного походження.

Ґрунти у Карпатах розташувалися висотними поясами. У Передкарпатті домінують дерново-підзолисті і підзолисто-буроземні ґрунти, від підніжжя гір і до висот 1200–1600 м — бурі гірсько-лісові ґрунти, вище 1600 м (під субальпійськими луками) — дерново-буроземні та гірсько-лучні. На Закарпатській низовині переважають дернові опідзолені подекуди оглеєні ґрунти.

Гірські пасма Українських Карпат хоч займають менше 4,5% території України, але концентрують велике видове розмаїття рослинного покриву. На їх схилах росте 1950 видів квіткових рослин, 10 видів представників хвойних. У Карпатах проростає ряд неогенових реліктів: тис ягідний, водяний горіх плаваючий, сосна кедрова європейська, сосна звичайна, ялівець козачий, ясеніць білий, ковила найкрасивіша. 40% території гірської країни займають ліси.

У поширенні рослинних угруповань у Карпатах також чітко виражена висотна поясність. Тут представлені такі висотні пояси рослинності: передгірний дубовий, низькогірний буковий, середньогірний смерековий, субальпійський чагарниково-лучний, альпійський.

У передгірному поясі, який піднімається до 400–600, ростуть мішані ліси, що складаються з дуба, граба, ялини. *Низькогірний пояс* на схилах різної експозиції піднімається від 500–700 до 1000–1200 м і більше. Тут основними є букові і буково-ялинові ліси. У *поясі смерекових лісів*, верхня межа якого сягає 1350–1600 м, переважають смереково-ялинові, які в підверховинній смузі змінюються смерековими. У *субальпійському поясі* на висотах 1500–1850 м поширені зарості гірської сосни, ялівцю, вільхи зеленої, рододендрону, які чергуються з ділянками злакових і різнотравних луків. До *альпійського поясу* належать низкорослі трав'янисті і чагарникові (чорниця, брусниця) угруповання, які домінують зазвичай на висотах 1800–1850 м, але інколи опускаються і значно нижче.

Типовими представником дубових і букових лісів Українських Карпат на сьогодні є дики кабани, козулі, благородні олені. До цінних хутрових звірів належать заєць-русак, лисиця, лісова куниця, горностай. Рідкісними в Карпатах стали борсуки. Зменшилася і чисельність таких хижих звірів, як вовк, рись, дикий кіт. У мисливських господарствах успішно відновлюють зубрів.

В Українських Карпатах основними несприятливими фізико-географічними процесами є сильні дощі, град, паводки, селі, снігові лавини, ерозія, зсувно-обвальні процеси, вітровали і буреломи. У межах Карпати впродовж року буває 8–10 випадків із сильними дощами (30 мм і більше). У теплий період року сильні дощі супроводжуються грозами, градом, шквалистими вітрами.

Дощові води під час паводку, виходячи в передгір'я, значно зменшують свою швидкість і сильно підвищують рівні річок, які подекуди затоплюють не лише заплави, але й надзаплавні місцевості, завдаючи великої шкоди господарству.

У водозборах річок Українських Карпат, під впливом випадання інтенсивних дощів, чи швидкого сніготанення на гірських схилах утворюються *селеві потоки*. Із схилів Українських Карпат під час сильних снігопадів чи відлиг можуть сходити *снігові лавини*. У багатьох місцях розвиваються зсуви, які викликані природними і господарськими чинниками.

Для гірських ландшафтів характерні також явища вітровалів та буреломів.

Беручи до уваги насамперед особливості геологічної будови, рельєфу у межах Українських Карпатах виділяють сім фізико-географічних областей: *Передкарпатську височинну, Зовнішньофлішеві Карпати, Вододільно-Верховинські Карпати, Полонинсько-Чорногірські Карпати, Мармароський масив, Закарпатське низькогір'я, Закарпатську низовинну*.

На сьогодні в Українських Карпатах організовано понад 1400 природоохоронних об'єктів, які займають понад 4% всієї площі. Для вивчення та охорони природи тут створено Карпатський біосферний заповідник, природний заповідник «Горгани», Карпатський національний парк, національні парки «Синевир», Вижницький, «Сколівські Бескиди», Галицький, «Гуцульщина», Ужанський, Верховинський, Черемоський, «Зачарований край» численні заказники, багато пам'яток природи державного та місцевого значення.

1. Воропай Л. І. Українські Карпати. Фізико-географічний нарис./Л. І., Воропай, М. О. Куниця – К: Видавництво «Радянська школа». – 1966. – 168 с.
2. Мельник А.В. Українські Карпати: екологічно-ландшафтознавче дослідження/ А.В.Мельник – Львів, 1999. – 286 с.
3. Природа Українських Карпат /За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Видав-во Львівського ун-ту, 1968. – 266 с.
4. Рудько Г. Інженерно-геоморфологічний аналіз Карпатського регіону України. / Г.І.Рудько, Я.С. Кравчук – Львів, 2002. – 172 с.